УДК 371.134+376.56-053.4.001.4(045)

Лариса Зданевич

АНАЛІЗ РІВНІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ ДО РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДІТЬМИ ЗА РЕФЛЕКСИВНО АВТОДИДАКТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНТРОЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Посилення соціального значення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти у вищих навчальних закладах до роботи з дезадаптованими дітьми зумовлено новими соціально-економічними змінами, розбудовою України відповідно до нових ринкових умов. Процеси трансформації, глобалізації та інтеграції, що відбуваються в соціально-економічному житті суспільства, вимагають якісних змін у концептуальних засадах професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти. Ефективність майбутньої професійної діяльності вихователя залежить від якості його професійної підготовки, рівня професійних знань, умінь і навичок використовувати отримані знання на практиці, готовності здійснювати професійну діяльність у сучасних ринкових умовах країни. Розуміння змісту поняття “професійна готовність майбутнього вихователя ДНЗ” вимагає чіткої класифікації її структурних компонентів. Аналіз досліджень дозволяє нам актуалізувати у структурі означеної готовності необхідні компоненти. Зазначимо, що дослідники виокремлюють різні компоненти готовності майбутніх фахівців до діяльності. Компонент розглядаємо як складову частину або елемент системи професійної підготовки.

Аналіз сучасних і зарубіжних концепцій структури та змісту процесу підготовки студентів до професійної діяльності показує, що їх підґрунтям є проблеми мотивів, мотивації та спрямованості особистості майбутніх фахівців [3, с. 142-143; 4, с. 27-70]. Н. Кузьміна визначила у структурі педагогічної діяльності три взаємопов’язані компоненти: конструктивний, організаторський і комунікативний [7, с. 185]. Так, Н. Колосова визначає такі компоненти готовності майбутніх вихователів до педагогічної підтримки: мотиваційний (потреба в наданні педагогічної підтримки дошкільникам; спрямованість на встановлення відносин співробітництва з дітьми; орієнтація на потреби та внутрішні можливості дитини); когнітивний (володіння базовими психолого-педагогічними знаннями; обсяг знань про педагогічну підтримку дітей дошкільного віку; міцність і гнучкість засвоєння знань); операційний (уміння здійснювати діагностику розвитку

© Лариса Зданевич, 2013

дитини; добирати ефективні методи і тактики для розв'язання проблем дошкільника; доцільність реалізації дій із надання педагогічної підтримки); рефлексивний (самоконтроль і самооцінка дій із реалізації педагогічної підтримки; вміння організувати процес рефлексії та контролю змін у розвитку дитини; орієнтація на самопізнання та вдосконалення) [6, с. 13].

На думку Л. Мокроусової, мотиваційно-ціннісне ставлення майбутнього фахівця до професійної діяльності – це цілісне, багаторівневе і багатокомпонентне утворення у структурі свідомості особистості майбутнього фахівця, що охоплює взаємопов'язані компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, змістовно-діяльнісний і діяльно-практичний (процесуальний) [8]. Знання себе як особистості приводить до розуміння себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, розуміння іншого (у контексті нашого дослідження – дезадаптованого дошкільника), що є умовою формування готовності до професійної діяльності майбутнього вихователя ДНЗ. Рефлексивний компонент готовності до професійної діяльності розкривається в адекватній самооцінці відповідності системи особистісних якостей вимогам, що висуваються до особистості, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, уміння постійно оцінювати й аналізувати сприйняття себе іншими людьми. Це підкреслюють у своїх дослідженнях М. Демиденко, К. Дурай-Новакова, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Є. Клімов та ін. [1; 2; 3]. На їх думку, у процесі навчання рефлексія допомагає студентові отримати узагальнене знання про світ і себе, допомагає помітити суперечливість, несумісність деяких своїх думок, вчинків і принципів, що, у свою чергу, активізує внутрішній діалог, перетворюючи самопізнання і самовиховання у свідоме закріплення нових бажаних елементів поведінки. Це виражається в засвоєнні спеціальних знань, умінь і професійних цінностей у процесі навчання з наступною їх акомодацією в особистісні властивості, професійні навички та власну систему смисложиттєвих цінностей студента. Інтеріоризація цих знань і цінностей відбувається не лише переходом у внутрішній план свідомості у вигляді розумових дій, а й рефлексивним шляхом осмислення отриманої інформації.

Мета статті – презентувати результати контрольного експерименту щодо з'ясування стану рівнів готовності майбутніх вихователів ДНЗ до роботи з дезадаптованими дітьми за одним із компонентів – рефлексивно-автодидактичним.

Педагогічна рефлексія є невід'ємною складовою діяльності вихователя. Вона є співвіднесенням себе і можливостей свого "Я" з тим, чого вимагає педагогічна професія. Розвинута здатність до педагогічної рефлексії є передумовою самовиховання педагога, творчого пошуку, розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності.

У широкому розумінні рефлексія – це міркування, самовладання, осмислення, самоаналіз своєї діяльності в системі відношень зі світом, у якому живе особистість, наприклад, в англійській мові термін “to reflekt upon” тлумачать як “розмірковувати над”. Саме слово “рефлексія” походить від латинського reflexio, що буквально означає “звернення назад, відображення”. Поняття “рефлексія” виникло у філософії й означало процес міркування індивіда про те, що відбувається у власній свідомості. Як у філософії, так і в психології існує багато визначень поняття “рефлексія”. Зауважимо, що залежно від тієї області, в якій відбувається дослідження, визначається та чи інша сторона рефлексії. На думку В. Слободчикова, рефлексія дозволяє людині зробити свої думки, емоційні переживання, дії та відносини, себе саму предметом спеціального розгляду та практичного перетворення [10]. Рефлексія забезпечує розвиток умінь проектування, реалізацію майбутніх освітніх маршрутів студентів, усвідомлення ними своєї ролі у професійному колективі, оцінювання своїх можливостей під час вибору професійних завдань різних масштабів і рівнів. Здатність суб’єкта співвідносити свої можливості й індивідуальні особливості з характером розв’язуваних завдань є однією з найважливіших характеристик саморегуляції. Саморегуляція залежить від уявлення особистості про себе, свої здібності та можливості, тобто від рівня сформованої самооцінки. Вона зумовлює послідовність просування студента за всіма етапами професійного навчання [10].

Дієвим засобом удосконалення професійної підготовки майбутнього вихователя є його систематична самоосвітня діяльність. Уточнення терміна “автодидактика” (з грец. autos – сам и didaktos – навчений) [9], дало підстави використати його у значенні “самоосвітня діяльність”. Виходячи з цього, ми визначили *рефлексивно-автодидактичний компонент* готовності, що охоплює: потребу в удосконаленні особистісних характеристик і професійних якостей; потребу і здатність до самоосвітньої діяльності та саморозвитку; готовність до виконання науково-дослідної діяльності; здатність до рефлексії, самоконтролю та корекції процесу та результату професійної діяльності. Потреба і здатність до самоосвіти та саморозвитку передбачає наявність умінь: планувати й організовувати свою самоосвітню діяльність; самостійно вчитися; усвідомлювати свій індивідуальний стиль навчання, мислення; мати потребу в самоосвіті та саморозвитку; оцінювати досягнутий рівень самоосвіти і саморозвитку.

Готовність до виконання науково-дослідної діяльності має такі показники: володіння методологією планування і здійснення науково-дослідної роботи, у тому числі у сфері предметної професійної підготовки; уміння

розробляти науковий апарат дослідження; уміння застосовувати різні методи психолого-педагогічних досліджень; уміння організовувати та проводити науково-дослідну роботу; уміння обробляти й оцінювати результати науково-дослідної роботи; уміння узагальнювати і робити висновки за результатами науково-дослідної роботи; мати прагнення до пізнання суті педагогічних явищ, удосконалення навчального процесу.

Здатність до рефлексії, самоконтролю і корекції процесу і результату професійної діяльності характеризується наявністю таких показників: уміння здійснювати рефлексію професійної діяльності; уміння аналізувати, оцінювати і коректувати процес і результат освітнього процесу; уміння контролювати, аналізувати і коригувати свою поведінку як майбутнього вихователя; наявність тенденції до рефлексії та самоконтролю у процесі соціальної взаємодії. Отже, готовність студентів до засвоєння програм професійної підготовки має інваріантний компонентний склад, що не залежить від конкретної майбутньої професійної діяльності. Однак змістове наповнення компонентів (у першу чергу, когнітивно-фаховий) може бути варіативним залежно від профілю професійної підготовки, у контексті нашого дослідження – це готовність до роботи з дезадаптованими дітьми дошкільного віку. На основі теоретичного аналізу проблеми можна стверджувати, що всі компоненти готовності взаємопов'язані між собою і утворюють систему. Є підстави вважати, що успішність освоєння програм професійної підготовки майбутніми вихователями ДНЗ визначається не окремими компонентами, а цілісною системою готовності, тоді як індикаторами її сформованості виступає не лише виразність окремих компонентів, але і їх внутрішня єдність, цілісність. Це припущення потребує емпіричної перевірки, що і буде метою нашого подальшого експериментального дослідження. Нами визначено структурні компоненти професійної підготовки майбутнього вихователя ДНЗ до роботи з дезадаптованими дітьми, а саме *мотиваційно-ціннісний, когнітивно-фаховий, інформаційно-комунікативний, рефлексивно-автодидактичний.* З метою унаочнення дамо характеристику останньому, четвертому компоненту, а саме: *рефлексивно-автодидактичному.* Результативний показник, що характеризує рівень оволодіння майбутніми вихователями вміннями, необхідними для професійної діяльності, названий нами як "Показник оволодіння майбутніми вихователями рефлексивно-автодидактичним компонентом" і позначено буквами "РА".

Динаміку рівнів готовності майбутніх вихователів до роботи з дезадаптованими дітьми за рефлексивно-автодидактичним компонентом подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка рівнів готовності майбутніх вихователів до роботи з дезадаптованими дітьми за рефлексивно-автодидактичним компонентом

Рівень	Кількість студентів експериментальних груп, n=198					Кількість студентів контрольних груп, n=192				
	Педагогічний експеримент									
	початок		наприкінці		у % різниця	початок		наприкінці		у % різниця
	в абсолютних цифрах	у % від загальної кількості	в абсолютних цифрах	у % від загальної кількості		в абсолютних цифрах	у % від загальної кількості	в абсолютних цифрах	у % від загальної кількості	
Високий	28	8,16	32	12,24	4,08	30	10,87	32	13,04	2,17
Достатній	30	10,20	44	24,49	14,29	31	11,96	37	18,48	6,52
Середній	61	41,84	66	46,94	5,10	50	32,61	55	38,04	5,43
Нижчий від середнього	50	30,61	28	8,16	22,45	36	17,39	29	9,78	7,61
Низький	29	9,18	28	8,16	1,02	45	27,17	39	20,65	6,52

Так, в експериментальній групі на початок педагогічного експерименту високий рівень оволодіння майбутніми вихователями вміннями, необхідними для вдосконалення особистісних характеристик і професійних якостей у професійній діяльності, становив 8,16% студентів, наприкінці – відповідно 12,24% студентів; достатній становив на початок – 10,20%, наприкінці – 24,49% студентів, середній рівень становив на початок – 41,84% студентів, наприкінці – 46,94% студентів; нижче від середнього становив на початок – 30,61%, наприкінці – 8,16; низький рівень становив на початок – 9,18% студентів, наприкінці – 8,16% студентів.

У контрольній групі на початок педагогічного експерименту високий рівень оволодіння майбутніми вихователями вміннями, необхідними для вдосконалення особистісних характеристик і професійних якостей у професійній діяльності, становив 10,87% студентів, наприкінці – відповідно 13,04% студентів; достатній – 11,96%, наприкінці – 18,48%; середній рівень становив на початок – 32,61% студентів, наприкінці – 38,04% студентів; нижче від середнього – 17,39%, напри-

кінці – 9,78%; низький рівень становив на початок – 27,17% студентів, наприкінці – 20,65% студентів.

Збільшилася кількість студентів із високим рівнем оволодіння майбутніми вихователями вміннями, необхідними для професійної діяльності, в експериментальній групі – на 4,08%, у контрольній групі – на 2,17%. Також збільшилася кількість студентів із достатнім рівнем сформованості готовності за рефлексивно-автодидактичним компонентом в експериментальній групі – на 14,29%, у контрольній групі – на 6,52%.

Збільшилася кількість студентів із середнім рівнем оволодіння майбутніми вихователями вміннями, необхідними для вдосконалення особистісних характеристик і професійних якостей у професійної діяльності, в експериментальній групі – на 5,10%, у контрольній групі – на 5,43%.

Серед студентів, віднесених нами до рівня нижче від середнього, спостерігалося зменшення показників: в експериментальній групі – на 22,45%, у контрольній групі – на 7,61%. Зменшилася кількість студентів із низьким рівнем оволодіння майбутніми вихователями вміннями, необхідними для вдосконалення особистісних характеристик і професійних якостей у професійної діяльності, в експериментальній групі – на 1,02%, у контрольній групі – на 6,52%.

Таким чином, порівняльний аналіз рівнів готовності майбутніх вихователів ДНЗ до роботи з дезадаптованими дітьми за рефлексивно-автодидактичним компонентом на початку і наприкінці педагогічного експерименту свідчить про позитивні зміни в експериментальній групі. Така динаміка, у свою чергу, підтверджує правильність обраних засобів формувального впливу. Аналіз результатів таблиці 1 показав, що на початку педагогічного експерименту не спостерігається істотної відмінності між середнім значенням показника оволодіння уміннями “РА” (відповідно 10,46 ± 0,22 балів) студентів експериментальної групи і середнім значенням показника оволодіння вміннями за рефлексивно-автодидактичним компонентом “РА” (відповідно 11,01 ± 0,23 балів) студентів контрольної групи. Спостерігається істотна відмінність між середнім значенням показника оволодіння вміннями “РА” (відповідно 10,46 ± 0,22 балів) студентів експериментальної групи на початок експерименту і середнім значенням показника оволодіння вміннями за рефлексивно-автодидактичним компонентом “РА” (відповідно 13,21 ± 0,19 балів) студентів експериментальної групи наприкінці педагогічного експерименту. Як свідчать результати аналізу таблиці 1, спостерігається істотна відмінність між середнім значенням показника оволодіння вміннями за рефлексивно-автодидактичним компонентом “РА” (відповідно 11,01 ± 0,23 балів) студентів контрольної

групи на початок педагогічного експерименту і середнім значенням показника оволодіння уміннями "РА" (відповідно 12,4 ± 0,19 балів) студентів контрольної групи наприкінці педагогічного експерименту. Наприкінці педагогічного експерименту спостерігаються певні відмінності між середнім значенням показника оволодіння майбутніми вихователями вміннями за рефлексивно-автодидактичним компонентом у студентів як експериментальної, так і контрольної груп.

Посилання:

1. *Демиденко М. В.* Психология рефлексии / *М. В. Демиденко*. — Самара : Самарский государственный педагогический университет, 2004. — 102 с.
2. *Дурай-Новакова К. М.* Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : дисс …доктора пед. наук : 13.00.04 / *Дурай-Новакова К. М.* — М., 1983. — 353 с.
3. *Дьяченко М. И.* Краткий психологический словарь: личность, образование, самообразование, профессия / *М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович*. — Минск : Хэлтон, 1998. — 399 с.
4. *Ильин В. С.* Целостный процесс формирования всесторонне развитой гармоничной личности, его строение [Текст] / *В. С. Ильин* // Целостный подход в учебно-воспитательном процессе : сб. научн. тр. — Волгоград : Изд. ВГПИ, 1984. — С. 3—26.
5. *Климов Е. А.* Психология профессионального самоопределения / *Е. А. Климов*. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. — 418 с.
6. *Колосова Н. М.* Підготовка майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку : автореф. дис. … кандидата пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / *Н. М. Колосова*. — Ялта, 2012. — 19 с.
7. *Кузьмина Н. В.* Проблемы повышения профессионализма педагогов / *Н. В. Кузьмина, А. А. Реан* // Вопросы психологии. — 1989. — № 5. — С. 185—186.
8. *Мокроусова Л. В.* Формирование мотивационно-ценностного отношения будущего специалиста к профессиональной деятельности : на примере индустриально-педагогического факультета : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / *Мокроусова Людмила Васильевна* ; [Место защиты: Кур. гос. ун-т]. — Курск, 2007. — 253 с.
9. Новий тлумачний словник української мови. Т. 2 / уклад. *В. Яременко, О. Сліпушко*. — 2-ге вид., випр. — К. : "Аконіт", 2001. — 912 с.
10. *Слободчиков В. И.* Развитие субъективной реальности в онтогенезе (психологические основы проектирования образования) : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 ; 19.00.07 / *В. И. Слободчиков* ; Рос. акад. образования. — М., 1994. — 78 с.

References (transliterated and translated):

1. *Demidenko M.* Psikhologiya refleksii (Psychology of reflection). Samara : Samara State Pedagogical University, 2004. 102 p.
2. *Duray-Novakova K.* Formirovaniye professionalnoy gotovnosti studentov k pedagogicheskoy deyatelnosti : diss …doktora ped.nauk (Formation of professional readiness of students to teaching : doctoral dissertation). M., 1983. 353 p.
3. *Dyachenko M.* Kratkiy psikhologicheskiy slovar : lichnost, obrazovaniye, samoobrazovaniye, professiya (Brief psychological dictionary: identity, education, self-education, profession). Minsk: Halton, 1998. 399 p.
4. *Ilin V.* Tselostnyy protsess formirovaniya vsestoronne razvitoy garmonichnoy lichnosti, yego stroyeniye (Integral process of forming a fully developed harmonious personality

and its structure) // Holistic approach in the educational process. Volgograd: Publishing, 1984. P. 3-26.
5. *Klimov Ye.* Psikhologiya professionalnogo samoopredeleniya (Psychology of professional self-determination). Rostov-on-Don, 1996. 418 p.
6. *Kolosova N.* Pidhotovka maybutnikh vykhovateliv do pedahohichnoyi pidtrymky ditey doshkilnoho viku : avtoref. dys. … kandydata ped. nauk (Preparing future educators to pedagogical support of preschoolers: author□s abstract of the Ph.D. dissertation in pedagogical sciences). Yalta, 2012. 19 p.
7. *Kuzmina N.* Problemy povysheniya professionalizma pedagogov (Problems of increasing professionalism of teachers) // Questions of psychology. 1989, № 5. P. 185-186.
8. *Mokrousova L.* Formirovaniye motivatsionno-tsennostnogo otnosheniya budushchego spetsialista k professionalnoy deyatelnosti : na primere industrialno-pedagogicheskogo fakulteta : dissertatsiya ... kandidata pedagogicheskikh nauk : (Formation of motivational and value attitude of the future specialist to professional work: on the example of industrial and pedagogical faculty : candidate's dissertation). Kursk, 2007. 253 p.
9. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrayinskoyi movy (New explanatory dictionary of the Ukrainian language). K., 2001. Vol. 2. 912 p.
10. *Slobodchikov V.* Razvitiye subyektivnoy realnosti v ontogeneze (psikhologicheskiye osnovy proyektirovaniya obrazovaniya) : avtoref. dis. ... d-ra psikhol. nauk (Development of subjective reality in ontogenesis (psychological principles of education design : author□s abstract of the Ph.D. dissertation in psychological sciences). M., 1994. 78 p.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2013

Л. Зданевич

Анализ уровней готовности будущих воспитателей ДУЗ к работе с дезадаптированными детьми по рефлексивно-автодидактическому компоненту (по результатам контрольного эксперимента)

В статье представлены результаты контрольного эксперимента по выяснению состояния уровней готовности будущих воспитателей дошкольных учебных заведений к работе с дезадаптированными детьми по одному из компонентов – рефлексивно-автодидактическому. Компонент рассматривается как составная часть или элемент системы профессиональной подготовки. Автор раскрывает теоретические подходы по данной проблеме, интерпретирует взгляды других исследователей, акцентирует внимание на систематической самообразовательной деятельности, которая является действенным средством совершенствования профессиональной подготовки будущего воспитателя. Предлагает результаты собственного исследования, подтверждающие актуальность и практическую необходимость исследования отдельных вопросов. Автор делает вывод, что сравнительный анализ уровней готовности будущих воспитателей дошкольных учебных заведений к работе с дезадаптированными детьми по рефлексивно-автодидактическому компоненту в начале и в конце педагогического эксперимента свидетельствует о позитивных изменениях в экспериментальной группе. Такая динамика, в свою очередь, подтверждает правильность избранных средств формирующего влияния.

Ключевые слова: будущий воспитатель, компоненты профессиональной подготовки, уровень, готовность, рефлексивно-автодидактический компонент, дезадаптированные дети, дошкольное образовательное учреждение.

L. Zdanevych

Analysis of the Levels of Readiness of the Future Educators of Pre-School Educational Establishments to the Work with Maladjusted Children according to Reflexive-Autodidactic Component (Based on the Results of the Control Experiment)

The article offers the results of the control experiment on determination of the state of the levels of readiness of the future educators of pre-school educational establishments to the work with maladjusted children according to the reflexive-autodidactic component. The component is regarded as a constituent or an element of the system of professional preparation. The author reveals theoretical approaches to the problem, and interprets the views of the other researchers. She pays attention to systematic self-educative activity, which is effective means of mastering professional preparation of the future educator. The author offers the results of her own research, proving topicality and practical necessity of certain questions study. The article concludes that the comparative analysis of the levels of readiness of the future educators of pre-school educational establishments to work with maladjusted children according to the reflexive-autodidactic component at the beginning and in the end of the pedagogical experiment shows positive changes in the experimental group. Such dynamics, in its turn, confirms the correctness of selected means of formative influence.

Key words: future educator, components of professional preparation, level, readiness, reflexive-autodidactic component, maladjusted children, pre-school educational establishment.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г. П. Васянович